

Alma Korko Charmantisti olevaisen äärellä

Janne Hiipakka & Anssi Korhonen (toim.), *Eripituisia esseitä S. Albert Kivisen 70-vuotispäivän kunniaksi*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2006. 286 s.

Eripituisia esseitä S. Albert Kivisen 70-vuotispäivän kunniaksi juhlistaa, nimensä mukaisesti, tohtori, emeritusdosentti S. Albert Kivisen syntymäpäivää. Kivinen tunnetaan filosofina, jolle tinkimättömän klassinen, solidi tyyli edustaa filosofian harjoittamisen ihannetta. Kirjoituksissaan hän on tarkastellut lähes kaikkia filosofian keskeisimpiä osa-alueita. Tästä huolimatta metafysiikka, tai ”olevaisen aateskelu”, voitaneen nostaa hänen erityiseksi kiinnostuksen kohteekseen. Muun muassa ontologiset kategoriat, aika ja ikuisuus, sekä analyysin paradoksi kuuluvat metafysiisiin kysymyksiin, joita Kivinen on kirjoituksissaan käsitellyt.

Akateeminen filosofia ei ole suinkaan ainoa alue, jolla Kivisen ansiot tunnetaan. Hän on palkittu kauhunovellisti. Esimerkkeinä Kivisen H. P. Lovecraft -vaikutteisista novelleista voidaan mainita ”Cthulhun suojatti” ja ”Miekka hevoselle”. Kivisen juhla- ja esipuheissa viitataankin emeritusdosentin toiseen puoleen, mutta yhtä osuvaa olisi viitata hänen moniin puoliinsa. Filosofian ja kauhunovellien ohella Kivisen kiinnostus on kohdistunut esimerkiksi paranormaalisiin ilmiöihin ja oblitementtiin eli piileskeleväisiin asioihin. Lisäksi hän on osallistunut muun muassa Barbarakerhon, Transsendentaaliradiestesian seuran, Suomi–Mongolia-seuran ja Skepsis-yhdistyksen toimintaan.

Edellä mainitut aktiviteetit tuovat esille vain murto-osan Kivisen kiinnostuksen kohteista. Silti jo ne osoittavat, että hänen harrastustensa määrä on runsas. Tämä seikka välittyy Kivisen juhla- ja esipuheista. Kokoelman esseissä pohditaan filosofisia ongelmia klassiseen tyyliin, mutta mukaan mahtuu

myös kauhistuttavia esimerkkejä sekä filosofin itsensä laatimat ja näköiset vastaukset.

Esipuheen lisäksi teos koostuu neljästätoista esseestä, jotka on ryhmitelty teemoittain niin, että kirja jakaantuu neljään osaan. Ensimmäisen osan teemoina ovat kauhu ja estetiikka, kun taas toinen painottuu filosofian historiaan. Kolmannen osan esseissä käsitellään logiikkaan, logiikan filosofiaan ja tieteenfilosofiaan liittyviä aiheita. Ontologia ja mielenfilosofia ovat puolestaan teemoina viimeisessä osassa, joka on samalla teoksen laajin. Kirjan loppuun on *The Library of Living Philosophers* -sarjan tapaan tehty ”Filosofi vastaa” -osio.

Avaruuden ja ajan tuolla puolen

Risto Vilkkonen tarkastelee esseessään ”Kivinen, Kant ja kauhu” kantilaisia vaikutteita, jotka Kivisen kaunokirjallisessa tuotannossa ovat nähtävissä. Kauhun ja kantilaisuuden yhdistelmä tulee Vilkkon mukaan parhaiten esille Kivisen ”Cthulhun suojatti”-kirjoituksessa. Kirjoituksessa seikkailevat ekonomi Oskar Lindström ja arvoituksellinen Richard Pickman, jotka lähtevät elämysmatkalle ”Suurten Muinaisten” valtakuntaan. Retkellään Lindström ja Pickman kokevat kauhun tunteita. Kauhun kokemuksen hallitsemattomuus on piirre, johon Vilkkonen kytkee Kivisen tarinaansa omaksumat kantilaiset vaikutteet. Kantille aika ja avaruus ovat välttämättömiä aistimellisuuden ehtoja, joita ilman inhimillistä kokemusta ei voi olla. Entä mitä tapahtuu, jos ”kohtaamme” Suurten Muinaisten kaltaisia olioita, joiden kokemus ei ole ajallista ja avaruudellista? Tällaista kokemusta meidän on vaikea käsittää. Vilkkonen esit-

tääkin, että kauhussa on kysymys kokemuksen rajoista ja niiden ylittämistä. Juuri näin käy Kivisen novellin henkilöille, Lindströmille ja Pickmanille. He kokevat kauhun, joka on avaruuden ja ajan tuolla puolen.

Kantilaisittain kauhua saatetaan siis pitää kokemuksen muotona, joka jollakin tavoin ylittää ajan ja avaruuden. Tällöin kauhu voi olla yksi esteettisen kokemuksen muoto. Näin ehdottaa Arto Siitonen kirjoituksessaan ”Kauhu esteettisenä kategoriana”. Siitosen tarkastelemista teemoista kiinnostavimmaksi nousee kysymys siitä, minkälaisia valmiuksia kauhun kokeminen edellyttää. Esimerkkinä hän käyttää Grimmin veljesten satua pojasta, joka ei osannut tuntea kauhua. Siitonen toteaa kauhun kokemuksen ilmenevän fysiologisina reaktioina, kuten pupillien laajenemisena tai ihon kihelmöintinä. Tämän todettuaan hän kuitenkin huomauttaa, ettei kauhun kokemusta voida palauttaa ruumiillisiin reaktioihin. Sadussa nuorukaiselle aiheutetaan kauhukokemukselle tyypillinen ruumiillinen reaktio. Nuorukaisen keho on tällöin kauhun kokemista vastaavassa tilassa, mutta Siitosen mielestä jotakin puuttuu. Nuorukaisen mieli ei tunnista kauhulle ominaista laatua. Siksi hän ei tiedä, mitä kauhu on.

Kielen äärirajoilla

Siinä missä Vilkkonen ja Siitonen tarkastelevat kokemuksen rajojen ylittämistä, Ilpo Halonen liikkuu esseessään ”Mikkelin sumeat rolmot” kielen rajoilla. Hän pohtii kirjoituksessaan kysymystä, onko lause ”Mikkelissä on rolmoja” leksikaalisesti mieletön. Edellinen ilmaus on Kivisen käyttämä esimerkki *nonsense*-lauseesta, jonka

esittäminen ei todennäköisesti tulisi mieleen yhdellekään rationaaliselle henkilölle, koska suomen kielessä sana ”rolmo” ei viittaa mihinkään. Toisin sanoen, rolmoja ei ole olemassa.

Halonen puhuu esseessään sumeista rolmoista. Koska puheella sumeudesta ei yleensä viitata olioihin, kuten rolmoihin, hän ehdottaa, että sana ”rolmo” ymmärrettäisiin epämääräiseksi predikaatiksi. Tällöin predikaatin epämääräisyys (*vagueness*) tarkoittaa sitä, että predikaatin merkityksen täsmentäminen osoittautuu mahdottomaksi. Tässä hengessä Halonen esittää myös näkemyksensä lauseen ”Mikkelissä on rolmoja” mielekkyydestä. Jos teemme Quinen suosittaman semanttisen nousun eli korvaamme ontittiset kysymyksenasettelut semanttisilla, edellistä lausetta ei Halosen mukaan tarvitse pitää mielettömänä. On nimittäin täysin mahdollista, että kekseliäs yrittäjä Mikkelissä ryhtyy valmistamaan puuesineitä, jotka hän ristii rolmoiksi. Yhtä mahdollista on, että samainen yrittäjä lähtee jonakin aamuna Mikkelin torille myymään tuotteitaan, joiden eteen hän pystyttää mainoskytlin ”Osta sumeita rolmoja!”. Näin lause ”Mikkelissä on rolmoja” muuttuu leksikaalisesti mielettömästä lauseesta todeksi. Tästä syystä Halonen ei ole valmis kutsumaan lausetta ”Mikkelissä on rolmoja” mielettömäksi.

Vastauksessaan Haloselle Kivinen nimittää tämän esittämää näkemystä semanttiseksi fallibilismiksi. Kun yrittäjän tuotteestaan käyttämä sana ”rolmo” vakiintuu pikkuhiljaa yleiskieleen, käy lopulta niin, että Mikkelissä on kuin onkin rolmoja. Kivinen pitää Halosen esittämää näkemystä aitona kausaalisenä mahdollisuutena. Kyse on siis mahdollisuudesta, mutta vielä toteutumattomasta sellaisesta. Siksi Kivinen haluaa pitäytyä tiukka-piipoisemmassa semantiikassa. Tästä huolimatta hän ei eksplisiittisesti sano lauseen ”Mikkelissä on rolmoja” olevan mielettömän. Sen sijaan hän toteaa edellisen kaltaisten *nonsense*-ilmaisujen kuuluvan suomen kielen ääri rajoille. Kivinen selventää kielen ääri rajoille kuulumista ”Onnimanni”-lorussa esiintyvällä *nonsense*-sanalla ”pytikkä”. Lorussa esiintyminen riittää Kivisen

mukaan siihen, että sanan ”pytikkä” merkityksen voidaan todeta olevan käyttöä, kuten arkikielen filosofit aikoinaan esittivät. Kielen ääri rajoille kuulumisen tarkoittaa siis sitä, että merkitys on käyttöä. Tosiasiassa Kivinen tuskin tekee eroa kielen ääri rajoille kuulumisen ja sen välille, että ilmaisu on mielettömän. Tästä kertoo ensinnäkin se, että Kivinen torjuu Halosen ehdotuksen semanttisesta fallibilismista, ja toiseksi hänen Quinelle kehittämänsä vastine, ontittinen lasku.

Huolenaiheet ja olemassaolon ongelma

Matti Häyry tarkastelee esseessään ”Höpsis-yhdistys, hammassärky nurkassa ja huolenaiheiden olemassaolon ongelma” huolen kohteiden olemassaolon ongelmaa. Kirjoituksensa alussa Häyry esittelee ontologisen kehyksen, jossa hän ongelmaa tutkii. 1980-luvun lopussa Suomessa perustettiin Skepsisyhdistys, jonka perustajajäseniin myös Kivinen kuuluu. Muumi-sarjakuvassa puolestaan perustettiin Skepsiksen rinnakkaisyhdistys Höpsis, jossa sitouduttiin seuraaviin sääntöihin: Me uskomme vain siihen, minkä voi nähdä, kuulla, haistaa tai maistaa.

Häyry suhtautuu kuitenkin kriittisesti Höpsis-yhdistyksen sääntöihin, sillä niihin sitoutuminen johtaa hänen mielestään liian kapeaan ontologiaan. On nimittäin asioita, joita ei tarvitse nähdä, kuulla, haistaa tai maistaa, jotta voisi uskoa niiden olemassaoloon. Esimerkkinä tällaisesta asiasta Häyry mainitsee hammassärlyn. Vaikka emme näe, kuule, haista tai maista hammassärkyä, me voimme havaita särlyn aiheuttamia vaikutuksia. Häyryn mukaan hammassärkyt havaitaan tuntemalla tai kokemalla. Hammassärkyjen olemukseen kuuluu, että niitä ei ole olemassa ilman henkilöä, joka tuntee ne. Mikäli hammassärkyjen olemassaolo hyväksytään, Höpsis-yhdistyksen sääntöihin ja niistä seuraavaan ontologiaan on Häyryn mielestä tehtävä laajennus: Me uskomme siihen, minkä voi nähdä, kuulla, haistaa, maistaa *tai tuntea*.

Höpsis-yhdistyksen laajennettu ontologia on kehys, jossa Häyry tarkastelee huolenaiheiden olemassaolon ongelmaa. Millä tavalla huolen kohteet

ovat olemassa? Häyry pitää tätä kinkkisempänä kysymyksenä kuin hammassärkyjen olemassaoloa. Hän vertaa huolenaiheiden ja selkävaivojen ontittista ja episteemistä statusta toisiinsa. Kun ihminen menee hammassärlyn vuoksi lääkäriin, särlyn olemassaolo voidaan tavallisesti todentaa elimellisellä syyllä ja hoitokeinolla. Tällöin hammaslääkäri voi esimerkiksi sanoa ”Särlyn syy oli viisaudenhampaan tulehdus, joka hoidetaan antibiooteilla”. Selkävaivojen kohdalla tilanne on toinen. Häyryn mukaan selkävaivojen syyt ja parannuskeinot jäävät usein hämärän peittoon. Samoin kuin selkävaivojen, myös huolenaiheiden olemassaolon todentaminen on haasteellinen tehtävä. Ratkaisuksi Häyry tarjoaa eksistenssi–persistenssi-erottelua. Siinä missä kissat ja koirat eksistivät, selkävaivat ja huolenaiheet persistivät. Häyryn vertailu huolenaiheista ja selkävaivoista osoittaa samalla filosofian, tai tarkemmin sanottuna poliittisen metafysiikan, yhteyden nyky-yhteiskunnassa ilmeneviin ongelmiin: selkävaivojen ja huolenaiheiden ontittisen tai episteemisen statuksen pohtiminen ei olisi pahitteeksi 2000-luvun yhteiskunnassa, jossa yhä kasvava joukko ihmisiä jää työkyvyttömyyseläkkeelle kroonisten tules-oireiden takia.

Lopuksi

S. Albert Kivisen 70-vuotis juhla kirja muodostaa monipuolisen kokonaisuuden, joka valottaa myös emeritusdositin persoonaa oivallisella tavalla. Kokonaisuudesta olisi kenties tullut vielä yhtenäisempi, jos teoksen esseet eivät olisi niin eripituisia. Tietysti on huomattava, että lukijaa informoidaan tästä seikasta jo teoksen nimessä. Erityisen ilahduttavaa on kuitenkin dialoginen vaikutelma, joka kirjasta syntyy. Vuoropuhelu esseiden ja Kivisen vastausten välillä tuo teokseen paitsi väriä, myös muistuttaa kommunikatiivisuuden merkityksestä filosofissa. Juhla kirja on kunnianosoitus filosofille, joka perinteisesti ja ylpeästi ilmoittaa istuvansa norsunluutornissa. Silti teos kumoaa joissakin piireissä jo perinteeksi muodostuneen käsityksen, jonka mukaan filosofia olisi tylsää.